

Gombocz István pályaképe

HARASZTHY GYULA

Vannak emberek, munkatársak, barátok, akiket soha nem lehet feledni, akiknek emlékét újra meg újra felidézzük, beszélünk róluk a munka óráiban és az emlékezés perceiben. Ilyen Gombocz István is. De ha nem is hivatkozhatunk naponta eszméire, elveire, tetteire, végső soron a magyarországi nemzetközi könyvtári kapcsolatok kiépítésének, fejlesztésének és ápolásának széles területén ma is ő jár előttünk, példáját próbáljuk követni, az ő nyomában járunk.

Dr. Gombocz Istvánról emlékezünk, az Országos Széchényi Könyvtár Nemzetközi Csereszolgálatának vezetőjéről, aki nemcsak arra törekedett, hogy saját intézményét, de az egész hazai könyvtárügyet is beillessze a világ könyvtárai közötti együttműködés keretébe.

Gombocz István 1921. december 17-én született Budapesten, s 1973. április 10-én fiatalon, alkotó erejének teljességében, pályájának egyre fölfelé ívelő szakaszában vett búcsút mindnyájunktól. Munkahelyén a végső pillanatig kitartott, dolgozott az utolsó óráig, egy nemzetközileg is fontos iratának szövege április 10-én írógépében maradt. A rá jellemző akaratereővel még be óhajtott fejezni munkáját, de kollégái rábeszélésére mégis orvoshoz ment.

Másnap már nem térhetett vissza a könyvtárba. Kénytelen volt megadnia magát az utolsó, immár visszavonhatatlan döntésnek.

Ki is volt a mi tisztelt és szeretett munkatársunk? Honnan jött, mit végzett, mit alkotott?

Mint már említettük, 1921-ben született. Édesapja dr. Gombocz Endre, múzeumigazgató, majd a botanika egyetemi tanára, a magyar flóra és táj, a tudománytörténet nagynevű kutatója volt, nagybátyja pedig dr. Gombocz Zoltán, a budapesti tudományegyetem világhírű nyelvészprofesszora, egyben az Eötvös-kollégium egykori, nemzedékek emlékezetében ma is élő kiváló igazgatója.

Gombocz István középiskolai tanulmányait a Werbőczy Gimnáziumban végezte kiváló eredménnyel, 1940-ben érettségizett. Érdeklődése akkoriban elsősorban az idegen nyelvekre, továbbá a történelemre, a földrajzra és a zenére irányult.

Már ekkor is sok barátja volt, megnyerő, művelt egyénisége szinte vonzotta kitűnő kortársait. Fiatalkori barátai között találjuk Zsigmondy Dé-

nest, a későbbi hegedűművészt, Fonó Albert akadémikus fiát, Fonó Andrást — aki ma az Egyesült Államokban orvosprofesszor — és Nagymegyeri-Nagy Károlyt, az Afrikában gyógyító Albert Schweitzer későbbi munkatársát. Hogy az idő szálljon felettünk: utaljunk arra is, hogy évek múltán legjobb barátjaként Borsa Gedeont tartottuk számon.

Tudnunk kell, hogy a diplomáciai pálya már diákkorában vonzotta. Ezért iratkozott be a budapesti tudományegyetem jogi karára, és egyetemi évei során határozta el, hogy diplomata lesz. 1944-ben államtudományi doktorátust szerzett, majd 1947-ben *Sub auspiciis Rei Publicae* kitüntető aranygyűrűvel avatták a jogtudományok doktorává. E korszak értékes tudományos dokumentuma „*A Briand-Kellog Paktum, mint az úgynevezett »új« nemzetközi jognak elhibázott kísérlete a háború kiküszöbölésére*” című doktori értekezése.

Nyelvtudását állandóan fejlesztette, ha tehette külföldre utazott, Svájcban pedig nyári-egyetemet végzett.

1947-ben a Külügyminisztérium munkatársa lett, majd féléves hollandiai ösztöndíjat kapott. 1949-ben a bukaresti magyar követség attaséjaként dolgozott, 1950–51-ben pedig a Külügyminisztérium jogi és konzuli, illetve nemzetközi jogi osztályára helyezték. Diplomata tevékenységének egyik eredményeként született 1950-ben „*A Hágai Nemzetközi Bíróság megalakulása, jogi alapjai és eddigi működése*” című tanulmánya.

A személyi kultusznak nevezett évek ezt a kitűnő fiatal diplomatát sem kímélték meg: „eltanácsolták” a Külügyminisztériumból, s 1951 végén az Országos Levéltárba helyezték, ahonnan 1952 elején került az Országos Széchényi Könyvtárba; a Gyarapítási osztályon kapott munkát, majd fél év múlva az Igazgatási osztály beosztottja lett. Itt főként könyvtárszervezési ügyekkel foglalkozott, mint kiváló stilisztza az intézeti terveket és jelentéseket szerkesztette, ellenőrizte az osztályok tervmunkáját, általában az Igazgatóság szervezési tanácsadójaként működött, fiatal könyvtárosként bekapcsolódott az Országos Könyvtárügyi Tanács bizottságainak munkájába is.

1954 fordulatot hozott nemzeti könyvtári tevékenységében: az Intézet egyik „diplomatája” lett, nyelvtudása és széles körű műveltsége eredményeképpen az Országos Széchényi Könyvtár nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó osztályára kapott beosztást. Dr. Maller Sándor mellett a kiadványcsere egyik kiváló munkatársaként dolgozott, majd osztályvezetőjének párizsi UNESCO beosztása után átvette az osztály irányítását.

E részleget nagyrészt az ő eredményei nyomán nyilvánították nemzetközi csere-szolgálatná, illetve országos csereközpontná. Így vált e kitűnő nemzetközi jogász vérbeli könyvtárossá, a magyar művelődésügy, a hazai és a nemzetközi könyvtári élet egyik vezető egyéniségévé.

Az úgynevezett „nagy diplomáciából” való kényszerű távozása természetesen lényegében *pályatörést* jelentett, de a nehéz éveket — a magyar és a nemzetközi könyvtárügy nagy nyereségére — akaraterejével nemcsak átvészelte, de pozitív irányba fordította. Magáévá tette ezek kitűnő írónak, Szabó Pálnak ezt az igaz és szép tézisé: „A könyvtárosok hordozzák szíveikben azokat a láthatatlan ereket, csatornákat, amelyeken keresztül befolyik az író [és a tudós] élete az olvasók millióinak vérkeringésébe.”

Gombocz István rendkívül sokat tett az Országos Széchényi Könyvtárért és hazánk könyvtárai külföldi kapcsolatainak fejlesztéséért. Munkája révén a nemzetközi könyvtár csakhamar 60 ország 450 intézményével került cserekapcsolatba, s mintegy 120 magyar könyvtár számára továbbította a külföldről beérkezett könyveket és folyóiratokat. Évről évre sokat fáradozott azon, hogy a külföldi hungarikumokat megszerezze a nemzeti könyvtár számára, s ugyanakkor a világ szinte minden tájára — a szomszédos országok magyar intézményeibe is — eljuttassa a hazai tudomány és irodalom legszínvonalasabb kiadványait.

Személyében a széles látókörű könyvtáros a haza és a nagyvilág művelődéspolitikai, tudománypolitikai szolgálatát úgy hozta szintézisbe, hogy igazi humanistaként mindig azt kutatta, ami a különböző nemzeteket összeköti, sőt egységbe forrasztja, nem pedig elválasztja. 1957-ben írta egy külföldi pályázat elnyerése érdekében: „szakmai működésem állandó jellegzettsége a nemzetek közötti békés együttélés formáinak és lehetőségeinek figyelése és kutatása. Az 1951-ig tartó külügyminisztériumi munkám idején ennek a gondolatnak gyakorlati és nemzetközi jogi oldalát szolgáltam, könyvtárosi pályámon pedig ugyanezt a célt követtem, kulturális síkon.” Így vált nemzetközileg is a magyar könyvtárügy egyik kiváló és egyik legismertebb reprezentánsává. Kezdetől fogva tevékenyen kivette részét az újra megalakult Magyar Könyvtárosok Egyesületének munkájából: mint elnökségi tag az IFLA-val — a könyvtáros egyesületek az intézmények nemzetközi szövetségével — kapcsolatos ügyek magyarországi felelőse lett. Alig lehet ily rövid idő alatt felsorolni az UNESCO-val és az IFLA-val kapcsolatos sokoldalú tevékenységét. Utaljunk csak a Magyar UNESCO Bizottság Könyvtári és Bibliográfiai Albizottságának vezetése alatt történt felállítására, e bizottság munkatervének kidolgozására. Ugyanakkor a Szovjetunióval és a szocialista államokkal kötött művelődési és tudományos kapcsolatokat azáltal is fokozta, hogy az ezekkel az országokkal kötött kulturális egyezmények szövegébe sikerült beiktatnia a *nemzetközi könyvtárak kötelező kiadványcseréjének* gondolatát és gyakorlatát. Gondoskodott arról is, hogy a nemzetközi könyvtári kapcsolatok különféle területén a hazai könyvtárak és az Országos Széchényi Könyvtár megfelelő képviselőihez juszanak. Az ő tevékenységének eredménye volt — B. Veredy Katalin közreműködésével — az Országgyűlési Könyvtár ENSZ és UNESCO méltán hírneves különgyűjteményének létrehozása is.

Az IFLA-ban és az UNESCO-ban végzett munkája és személyes tekin-télye elismeréseként 1960-ban Budapesten rendezték meg azt a nemzetközi konferenciát, amely hazánk könyvtárügyének igen nagy szolgálatot tett.

Ugyanebben az évben írta meg „*A magyar könyvtárügy nemzetközi kapcsolatainak távlati terve*” c. tanulmányát, mely hosszú évekre megszabta külföldi könyvtári kapcsolataink irányvonalát tárgyi és személyi vonatkozásban egyaránt. Nem győzte eléggé hangsúlyozni a szakértő személyek találkozásának, mint a kulturális érintkezés legfontosabb formájának igen nagy jelentőségét. Ugyancsak határozottan kiemelte nemzetközi szinten az egyéni levelezési kapcsolatok állandó fejlesztésének szükségességét is. Igaza volt: ez is hozzájárult a könyvtárak eredményesebb együttműködésének előremozdításához.

Személyének és országunknak szólt az az elismerés, hogy Honoré aszszony mellett 1963-ban felkérték az IFLA Nemzetközi Cserebizottsága egyik titkárának, majd 1969-ben őt választották meg az elnöki tisztségre. Ezután a Nemzetközi Cserebizottság több ülést tartott az IFLA moszkvai, liverpooli és budapesti konferenciái alkalmából Gombocz István vezetése alatt, aki a nemzetközi kiadványcsere gazdasági vonatkozásairól terjesztette elő nagy elismeréssel fogadott terjedelmes tanulmányát. Utoljára 1972-ben Bécsben az IFLA nemzetközi kiadványcsere bizottságának konferenciáján elnökölt, melynek másfél évig tartó igen nehéz előkészítő munkáját teljes egészében ő irányította. Elnöki megbízatását a nemzetközi testület 1972-ben újabb három évre meghosszabbította.

Gombocz tudományos munkái, önállóan megjelent művei, értekezései cikkei, bibliográfiai összeállításai, kritikái — számuk több mint százhús — mind a nemzetközi összefogás nagy ügyének szolgálatában íródtak és láttak napvilágot. Ez a gondosan összeállított személyi bibliográfia az OSZK 1973-ban kiadott Évkönyvében felesége munkájaként jelent meg.

Írásait a pontosság, filológiai hitelesség, vonzó és elegáns stílus, a halászgábori meghatározással élve: tiszta értelem és a minden elfogultságtól mentes gondolkodás jellemezte. A valóságot figyelő okos magatartás, a tudományos és emberi kapcsolatok fontosságának felismerése irányította nemcsak pályáján, de írásaiban is.

Ezekben a belső témakör az Országos Széchényi Könyvtár cseréjének ügye volt, annak nemzetközi vonatkozásaival; a következő a szomszédos országok hungarikum kérdéseinek vizsgálata, majd egy újabb: Európa és hazánk szellemi kapcsolatának elemzése; végül a számára is kitérő nagyvilág — az UNESCO és az IFLA — működésének, feladatainak, gondjainak kutatása. Vagy tizenkét ország könyvtárait látogatta végig. Szavát, érveit nemcsak Európában, de kontinensünkön túl is értették, értékelték.

Hazafiság és nagyvilágosság, széles körű műveltség és jogi ismeretek, lenyűgöző, imponáló nyelvtudás, az emberi kapcsolatokba vetett hite vezették végig pályáján. És mi kellett még mindehhez? Szorgalom, kitartás, olyan szervezőképesség, amivel kevesen rendelkeztek. Végül becsület, szerénység, emberi tisztaság és tisztesség. Mindez, ami felejtethetetlen barátunkban testet öltött.

Mint csaknem mindenkinek, aki művelődéspolitikai pályán dolgozott, neki is volt egy titkos, csak néha emlegetett vágya: a hazai könyvtárügyet támogató nemzetközi tevékenysége kapcsán szeretett volna néhány országba tartós kiküldetést kapni, különösen a New York-i ENSZ-könyvtárba vagy a párizsi UNESCO-központba könyvtárosként, esetleg szakértőként. De ez az egy — mondanunk sem kell, hogy nem az ő hibájából, sokkal inkább bürokratikus buktatók miatt — nem sikerült. Nagy koncepciói inkább külföldön érvényesültek, itthon néha kicsinyes akadályokba ütköztek. De ennek ellenére az Országos Széchényi Könyvtárhoz mindhalálíg hí maradt.

Korai elhunyt nemcsak itthon, de külföldön is általános megdöbbenést és mély részvétet keltett. Számos folyóiratban emlékeztek meg róla, eredményeiről, humanista magatartásáról. Nemzetközileg értékelt jelentőségét ezúttal két példával illusztráljuk:

A Kent State University (Egyesült Államok) keretében működő könyvtártudományi tanszék 1973. július 26-án kelt iratában arról értesítette a Magyar Könyvtárosok akkori elnökét, hogy az IFLA közgyűlésén évenkénti ösztöndíjat ajánlott fel Gombocz István emlékének továbbörökítésére. Ezt az ösztöndíjat minden évben egy-egy arra érdemes magyar könyvtáros vagy dokumentációs szakember kaphatja meg, akinek egyéves kenti tartózkodása alatt alkalma nyílik a Master of Library Science fokozat megszerzésére is. Az első Gombocz-ösztöndíjat 1974 őszén Kovács Ilona, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője kapta meg, aki tanulmányainak befejezésével a jelzett fokozatot is elnyerte.

A másik példa: egy Brüsszelben megjelent belga bibliográfiai összeállítás, mely 1974-ben jelent meg a nemzetközi cserére vonatkozó kiadványokról Kanevskij és VanWijna Gaerden tollából a Bibliographia Belgica című sorozatban. Az előszóban a következők olvashatók:

„A két szerző megtisztelve érzi magát, hogy ezt a bibliográfiát Gombocz István, az Országos Széchényi Könyvtár Nemzetközi Csereszolgálatának vezetője, az IFLA Nemzetközi Csere Bizottsága 1969–1973 közti elnöke emlékének ajánlhatja.

Emlékének szentelve ezt a munkát, a szerzők mély hálájukat akarták kifejezni az ember iránt, aki egész életét az eszmék, az ismeretek, és az információ terjesztésének szentelte; az ember iránt, aki nem szűnt meg bátorítani a nemzetek közti együttműködést, aki igyekezett elhárítani az egyetemes tudás terjedését gátló tényezőket; az ember iránt, aki mint a Nemzetközi Csere Bizottság elnöke soha nem értékelhetően sokat tett az intellektuális együttműködésért, a nemzetközi megértésért.”

Ilyen értelemben volt Gombocz István a nemzetközi kapcsolatok gondolatának harcosa és egyben szolgálója. Szíve fiatalon szűnt meg dobogni, de eszméi, eszményei tovább élnek.

Ez az ő szép humanista öröksége: ezt hagyta az ittmaradottakra, a későbbi generációkra. A mi dolgunk, hogy méltók legyünk munkájának folytatására, a nemzetközi könyvtári kapcsolatok ápolására, további gondozására.